

ҒТАМР 06.73.21

САҚТАНДЫРУ НАРЫҒЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Р.С. ЯКУДИНА^{[0000-0001-7875-154X]*}, **М.К. ШАКИБАЕВ**^[0000-0002-2803-614X]

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

*e-mail: raihosh@mail.ru

Андатпа. Мақалада Қазақстан Республикасы сақтандыру нарығының ағымдағы жағдайы баяндалған. Сақтандыру секторының макроэкономикалық көрсеткіштерге әсері, сақтандыру сыйлықақыларының түсіміне зерттеу жүргізілген. Сондай – ақ, міндетті, ерікті жеке және ерікті мүліктік сақтандыру бойынша сақтандыру сыйлықақыларының үлес салмағына, сақтандыру төлемдерінің құрылымына талдау жасалған. Жүргізілген талдаулардың нәтижесінде келесідей қорытынды жасалды: ТМД елдерінің арасында Қазақстанның сақтандыру нарығы неғұрлым дамыған болып табылады; соңғы жылдары республикада нарықтың барлық көрсеткіштерінің тұрақты өсу тенденциясы байқалады, алайда көлемі жөнінен бәрібір де банктік сектордан кенже қалуда. Сақтандыру аймақтарында мәселелердің елеулі бөлігі сақтандыру және қайта сақтандыру қызметі туралы заң актілерінің жетілдірілілуінен туындайды. Атап айтқанда, азаматтық заңдардың жекелеген ережелері өмірді сақтандыру, жинақтаушы түрлері мен аннуитенттер жүйесін дамытуды ескере отырып, өзгерістер мен толықтырулар енгізуді талап етеді.

Сонымен қатар, Қазақстанның сақтандыру нарығында неғұрлым орын алған мәселелер айқындалды: саланың инвестициялық әлеуетін бағаламау; резервтерді орналастырудағы жоғары шектеулер; жоғары білікті мамандардың жетіспеушілігі; халықтың сақтандыру мәдениетінің төмен деңгейі; сақтандыру бағдарламаларының, халыққа қажетті өнімдердің шағын ауқымы; сақтандыру бизнесін мемлекет тарапынан қорғаудың жеткіліксіз деңгейі.

Түйін сөздер: сақтандыру, қайта сақтандыру, түсім, брокер, сыйақы, актуарий, сақтандыру нарығы.

Кіріспе. Ел экономикасының нарыққа көшуі экономикалық қатынастар жүйесіндегі сақтандырушының рөлі мен орнын түбегейлі өзгертті. Сақтандырушы ретінде сақтандыру компаниялары толыққанды экономикалық субъектілерге айналып, оның үздіксіз және тиімді жұмыс істеуі мен қарқынды өсуін қамтамасыз ететін заманауи ұлттық экономиканың маңызды институты болды. Себебі, сақтандыру компанияларының шеңберінде сақтандыру өнімін, қызметтерін жасау, сақтандыру қорын қалыптастыру және пайдалану процесі жүрді, сақтанушылар және мемлекетпен экономикалық қатынастар қалыптасты, жеке, топтық, ұжымдық және қоғамдық мүдделер өзара тығыз байланысты.

Қазіргі уақытта ел экономикасындағы нарықтық қайта құруларға байланысты қаржылық қызметтер нарығында сақтандырудың рөлі мен орнындағы өзгерістерді тереңірек түсіну қажет. Экономикалық процестердің жаһандану жағдайында сақтандыру қоғамдық ұдайы өндіріс процесінің маңызды құрамдас бөлігіне айналуға [1].

Нәтижелер. Барлық дамушы елдерде сақтандыру компаниялары тек рі инвесторлар ғана емес, экономиканың негізгі индикаторы саналады. Қаржылық құралдарға көлемді ақша қаражаттарын салу арқылы сақтандыру компаниялары дүниежүзілік тәжірибеде негізгі институционалдық инвесторлар болып табылады. Өкінішке орай, Қазақстандағы сақтандыру компаниялары жөнінде бұлай деп айту қиындау. Қазақстанның сақтандыру нарығы сақтандырушылардың жеткілікті дамыған бәсекелестік ортасы болғанына қарамастан, жылдан – жылға сақтандыру секторының құрылымы айтарлықтай құлдырауға ұшырады. Соған қарамастан, нарыққа қатысушылардың саны жалпы тұрақталды деп айтуға болады. Егер бірнеше жыл бұрын нарықтың қысқаруы байқалса, соңғы жылдары олардың саны шамалы өзгерген (кесте 1).

1-кесте. **Қазақстан Республикасы сақтандыру нарығының құрылымы,**

1-қаңтардағы жағдай бойынша

Сақтандыру секторының құрылымы	2016	2017	2018	2019	2020
Сақтандыру ұйымдарының саны	33	32	32	29	28
оның ішінде өмірді сақтандыруға қатысты	7	7	7	6	8
Сақтандыру брокерінің көлемі	15	15	16	15	13
Актуарийлердің саны	61	59	59	56	57
«Сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қоры» АҚ-ның қатысушысы ретіндегі сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарының саны	30	22	22	23	25
ҚР бейрезиденті сақтандыру ұйымдары өкілдерінің саны	3	3	3	3	3

[2] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

2020 жылғы 1 қаңтардағы еліміздің қаржы нарығында 28 сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары қызмет етеді, соның ішінде өмірді сақтандыру қызметін жүзеге асыруға негізделген лицензия 8 ұйымда бар. Актуарийлердің саны 57 адамды құраған.

Отандық сақтандыру ұйымдарының концентрациясының деңгейін талдай отырып, Қазақстанның сақтандыру нарығында 13 сақтандыру брокерлері қызмет атқаратынын айта кеткен жөн. 25 сақтандыру және қайта сақтандыру ұйымы «Сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қоры» АҚ-ның қатысушылары болып табылды. Зерттеліп отырған жылдар аралығында ҚР бейрезиденті сақтандыру ұйымдары өкілдерінің санында өсу немесе кему тенденциясы байқалмаған.

Мұның барлығы сақтандыру ұйымдарының қызметіне реттеуші органдар тарапынан заңдық талаптарды күшейтумен, оның ішінде сақтандыру ұйымдарының қаржылық тұрақтылығы мен төлемқабылеттілігін де ескеру мәселелерімен тығыз байланысты. Сондықтан да, сақтандыру нарығынан сенімсіз, үміт артуға болмайтын, қаржылық

жағдайлары тұрақсыз сақтандыру ұйымдары «аластатылып», тек қана нарықтың қатаң талаптарына, бәсеке заңдылықтарына төтеп бере алатын күштілері қалған деп айта аламыз.

Сақтандыру секторын зерттеуде институционалдық тәсілді қолдану оның ұлттық экономикада алатын орнының жылдан – жылға артып келе жатқанын дәлелдейді. Сәйкесінше, оның үлесі сыртқы ортадағы тәуекел мен белгісіздік жағдайында ұлғая түседі. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің мәліметтері бойынша, соңғы бес жыл ішінде Қазақстанның ЖІӨ жасауда, сақтандыру саласының рөлі арта түскендігін көреміз.

Сақтандыру сыйлықақыларының халықтың жан басына шаққандағы қатынасы көрсеткіші бірқалыпты, баяу өскеніне қарамастан, 2016 жылы - 16 331,4 теңгеден, 2020 жылдың сәйкес кезеңінде 27 290,5 теңгеге дейін көтеріліп, 1,5 есеге артқан (кесте 2).

2 – Кесте. Сақтандыру секторының макроэкономикалық көрсеткіштері

Сақтандыру секторының негізгі көрсеткіштері	2016	2017	2018	2019	2020
ЖІӨ (млрд.теңге)	41 308,0	46 971,2	53 101,3	58 785,7	61 819,5
Сақтандыру сыйлықақыларының ЖІӨ-ге қатынасы, %	0,70	0,76	0,71	0,65	0,82
Меншікті капиталдың ЖІӨ -ге қатынасы, %	0,98	0,85	0,77	0,80	0,90
Активтердің ЖІӨ -ге қатынасы, %	2,00	1,82	1,74	1,78	1,95
Сақтандыру бойынша сыйақыларының халықтың жан басына есептегендегі қатынасы,(теңгемен)	16 331,4	20 103,6	20 387,3	20 920,4	27 290,5

[2] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

Талданған жылдар аралығында сақтандыру сыйлықақыларының ЖІӨ-ге қатынасы 0,70%-дан 0,82%-ға дейін өскен. Меншікті капитал және активтердің ЖІӨ-ге қатынасында төмендеу тенденциясы байқалады.

Негізінен, қазақстандық сақтандыру секторының әлсіздігі – әлі де болса институционалды қолдаудың дұрыс жолға қойылмауымен тығыз байланысты. Сақтандыру нарығының кейбір салаларында әкімшілік кедергілерге айналатын «ерекше» жағдайлар бар. Реттеу жүйесінде де қолайсыздықтар туындап жатады. Мұның барлығы ұлттық экономиканың ерекшеліктерін ескере отырып, сақтандыру секторына жаңа институционалдық формалар қажет екендігін көрсетеді.

Сақтандыру шарттары негізінде түрлері бойынша қабылданған сақтандыру сыйлықақыларының көлемі 01.01.2020 жылы 508 512 млн.теңгені құраған, бұл түсім 01.01.2019 жылмен салыстырғанда 32,1% -ға артқан (кесте 3).

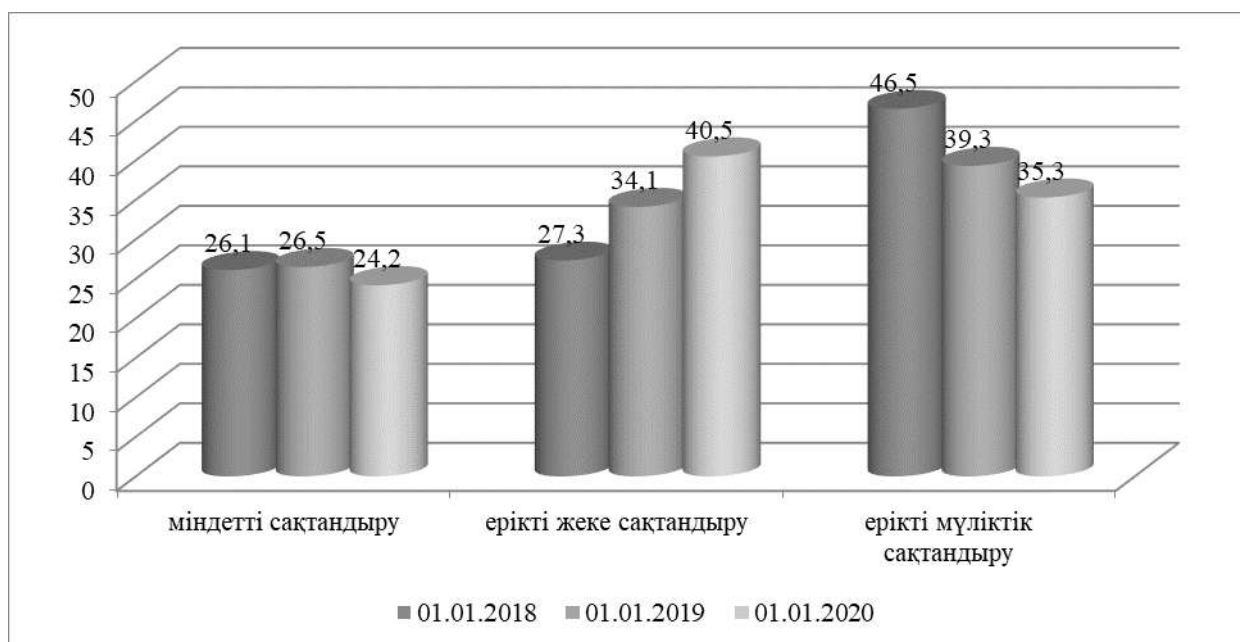
Сақтандырудың сыйлықақыларының қомақты өсімі ерікті жеке сақтандыруға бағытталған (205 995 млн. теңге немесе сақтандыру сыйақысының жалпы мөлшерінің 40,5%-ы болды). Түрлері бойынша қабылданған сақтандыру сыйлықақыларының көлемінде ерікті мүліктік сақтандыру бойынша жинақталған сыйлықақылардың да үлес салмағы артып келеді.

3- Кесте. Қазақстан Республикасы бойынша сақтандыру сыйлықақыларының түсімі

Көрсеткіштер	01.01.2018		01.01.2019		01.01.2020		01.01.2019 жылмен салыстырған дағы өзгеріс, %-бен
	сомасы, млн. теңге	үлесі, %-бен	сомасы, млн. теңге	үлесі, %-бен	сомасы, млн. теңге	үлесі, %-бен	
Барлығы, оның ішінде:	370 174	00,0	384 846	00,0	508 512	00,0	32,1
Міндетті сақтандыру	96 783	26,1	102 165	26,5	122 935	24,2	20,3
Ерікті жеке сақтандыру	101 231	7,3	131 303	34,1	205 995	40,5	56,9
Ерікті мүліктік сақтандыру	172 159	46,5	151 378	39,3	179 582	35,3	18,6

[2] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

Жалпы түрлері бойынша сақтандыру сыйлықақыларының үлес салмағын төмендегі 1-сурет арқылы көрсетуге болады.

1 - Сурет. Міндетті, ерікті жеке және ерікті мүліктік сақтандыру бойынша сақтандыру сыйлықақыларының үлес салмағы, %-бен

01.01.2020 жылғы жағдай бойынша «өмірді сақтандыру» сферасында жинақталған сақтандыру бойынша сыйақыларының мөлшері 148 270 млн. теңгені құрады, бұл өткен жылдың осындай күнімен салыстырғанда 0,5 есе артық. Жиынтық сыйлықақылардағы «өмірді сақтандыру» саласындағы жинақталған сақтандыру сыйлықақыларының үлесі есепті күні 2019 жылғы 1 қаңтардағы жағдайға қарағанда 29,2% - ды құраған (кесте 4).

4 - Кесте. Сақтандыру саласындағы сақтандыру сыйлықақыларының түсімі

Көрсеткіштер	01.01.2018		01.01.2019		01.01.2020		01.01.2019 жылмен салыстырғандағы өзгеріс, %-бен
	сомасы, млн. теңге	үлесі, %-бен	сомасы, млн. теңге	үлесі, %-бен	сомасы, млн. теңге	үлесі, %-бен	
Сақтандыру салалары, барлығы	370 174	100,0	384 846	100,0	508 512	100,0	32,1
өмірді сақтандыру	66 205	7,9	89 215	23,2	148 270	29,2	66,2
жалпы сақтандыру	303 969	82,1	295 631	76,8	360 242	70,8	21,9

[2] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

Сақтандыру салалары бойынша сақтандыру сыйлықақыларының өсімі негізінен жалпы сақтандыруға тиесілі. «Жалпы сақтандыру» саласында 2020 жылғы қаңтар айында жинақталған сақтандыру сыйақыларының мөлшері 360 242 млн. теңгені құрады, бұл 2019 жылғы осы кезеңмен салыстырғанда 21,9% -ға көп.

Сақтандыру сыйлықақыларының түсімінің төмендеуі бірнеше маңызды факторларға тәуелді: өндіріс орындарының өндірілетін тауарлары мен көрсетілетін қызметтері көлемінің азаюына байланысты қаржылық жағдайлардың нашарлауы нәтижесінде сақтандыруға жұмсалған шығындардың азаюы; халықтың нақты табыс көлемінің төмендеуі; халықтың қаржылық қызметтерге, соның ішінде сақтандыру қызметтеріне деген сенімнің азаюы.

Сақтандыру түрлері бойынша сақтандыру төлемдерінің көлемі соңғы жылдары күрт өзгерген (кесте 5).

5 – Кесте. Сақтандыру түрлері бойынша сақтандыру төлемдерінің құрылымы

Көрсеткіштер	01.01.2018		01.01.2019		01.01.2020		01.01.2019 жылмен салыстырғандағы өзгеріс, %-бен
	сомасы, млн. теңге	үлесі, %-бен	сомасы, млн. теңге	үлесі, %-бен	сомасы, млн. теңге	үлесі, %-бен	
Барлығы, оның ішінде:	73 094	100	70 759	100	196 880	100	178,2
Міндетті сақтандыру	28 933	39,6	26 869	38	35 114	17,8	30,7

Ерікті жеке сақтандыру	32 110	43,9	30,036	42,4	40 597	20,6	35,2
Ерікті мүліктік сақтандыру	12 051	6,5	13 854	9,6	121 169	61,5	774,6

[2] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

2019 жыл бойына жүргізілген сақтандыру төлемдерінің жалпы мөлшері (қайта сақтандырумен байланысты қабылданған шарттар негізінде іске асырылған сақтандыру төлемдерін азайтқанда) 70 759 млн. теңгені құрады, бұл өткен жылдың осыған ұқсас кезеңімен салыстырғанда 3,19%-ға аз. 2019 жылдың басынан жүргізілген сақтандыру төлемдерінің жалпы сомасының ең үлкен үлесін ерікті жеке сақтандыру – 42,4%, міндетті сақтандыру – 38% , ерікті мүліктік сақтандыру – 19,6% құрайды.

Ал 2020 жылдағы жүргізілген сақтандыру бойынша төлемдердің жалпы мөлшері (қайта сақтандырумен байланысты қабылданған шарттар негізінде іске асырылған сақтандыру төлемдерін азайтқанда) 196 880 млн. теңгені құрады, бұл өткен жылдың осыған ұқсас кезеңімен салыстырғанда 178,2%-ға көп. 2020 жылдағы жүргізілген сақтандыру төлемдерінің жалпы сомасында ерікті мүліктік сақтандыру үлесі 61,6%, ерікті жеке сақтандыру – 20,6% және міндетті сақтандыру – 17,8% құрайды.

Сақтандыру ісінде халықтың қызығушылығының жылдан жылға азаюын сақтандыру компаниялары өздерінің қызметтері туралы халыққа толыққанды ақпараттар тарату мәселесіне жеткілікті көңіл бөлмейтіндіктерімен түсіндіруге болады. Қолданыстағы сақтандырудың жаңа түрлері туралы толыққанды ақпарат беретін сапалы және мазмұнды жарнамалардың тым аз болуы да әсер етеді. Сақтандыру қызметіне деген халық тарапынан сұраныс жеткілікті дәрежеде зерттелмеген, тұтынушыларда сақтандыруға деген сұранысты қалыптастыру бағытындағы жұмыстар жеткілікті деңгейде жүргізілмейді, сақтандыру қызметін тұтынушылар арасында олардың негізгі құқықтары жөнінде бұқаралық ақпараттық құралдары көмегімен түсіндіру жұмыстары атқарылмайды[3]

Қорытынды. ТМД елдерінің арасында Қазақстанның сақтандыру нарығы неғұрлым дамыған болып табылады. Соңғы жылдары республикада нарықтың барлық көрсеткіштерінің тұрақты өсу тенденциясы байқалады. Бірақ, осы секторды бағалай отырып, мынадай жағдайда атап өтуге болады: барлық жағынан өсу тенденциясы байқалғанмен, көлемі жөнінен бәрібір де банктік сектордан кенже қалады [4].

Бірақ бізде «міндетті» дегендерінен басқа, бұл нарық қарапайым азаматтар арасында онша дамымаған. Себебін мамандар біріншіден, жұртшылықтың әл-ауқатының төмендігімен, екіншіден қаржылық сауаттылықтың онша еместігімен түсіндіреді.

Сақтандыру нарығында бірқатар мәселелер орын алған: саланың инвестициялық

әлеуетін бағаламау; резервтерді орналастырудағы жоғары шектеулер; жоғары білікті мамандардың жетіспеушілігі; халықтың сақтандыру мәдениетінің төмен деңгейі; сақтандыру бағдарламаларының, халыққа қажетті өнімдердің шағын ауқымы; сақтандыру бизнесін мемлекет тарапынан қорғаудың жеткіліксіз деңгейі. Нарықтағы сақтандыру компанияларының «ойыннан» шығуын нарықтың оң тенденциясы деп қабылдаған жөн. Өйткені, бәсекеге қабылетсіз, тәуекелге төтеп бере алмайтын «әлсіз» субъектілер ғана нарықтан ығыстырылады. Соған қарамастан, сақтандыру нарығы өзінің жетілуі мен қиын және күтпеген жағдайларға тез бейімделу қабілетін көрсетіп келеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Мартыненко П.Г. Развитие рынка страховых услуг в России. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности - 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит». – Краснодар, 2006. [Электрондық ресурс] - Кіру режимі: <https://www.dissercat.com/content/razvitie-rynka-strakhovykh-uslug-v-rossii>

2. 2016-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің «Қазақстан Республикасының сақтандыру секторының ағымдағы жағдайы» есебі. [Электрондық ресурс] - Кіру режимі: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:J3b2HZjbnioJ:https://finreg.kz/cont>

3. Досалянов Д.Б. Сақтандыру нарығын реттеу: теориясы, әдістемесі, тәжірибесі. Философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация / Досалянов Д.Б. - Алматы: 2014. - 124 б. [Электрондық ресурс] - Кіру режимі: <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder14360/>

4. Маянлаева Г.И. Страховой рынок Республики Казахстан: теория, практика и императивы развития. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности - 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Маянлаева Г.И. – Алматы, «Әрекет-Print». 2008. – 49 с. [Электрондық ресурс] - Кіру режимі: <http://geum.ru/next/art-393826.php>

References

1. Martynenko P.G. (2006). Razvitiye rynka strakhovykh uslug v Rossii [Development of the insurance services market in Russia]. Krasnodar: Avtoreferat dissertatsii na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata ekonomicheskikh nauk po spetsial'nosti - 08.00.10 «Finansy, denezhnoye obrashcheniye i kredit» - «Finance, money circulation and credit». [Elektrondıq resurs] - Kiru rejimi: <https://www.dissercat.com/content/razvitie-rynka-strakhovykh-uslug-v-rossii>. [in Russian].

2. 2016-2020 zhyldarga arналған Kazakhstan Respublikasyk ulttyk Bankin "Kazakhstan Respublikiasyk saktandyru sekorynyk akuymdagy zhagdayi" esebi [Report of the National Bank of the Republic of Kazakhstan "current state of the insurance sector of the Republic of Kazakhstan" for 2016-2020]. [Elektrondıq resurs] - Kiru rejimi: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:J3b2HZjbnioJ:https://finreg.kz/cont> [in Kazakh].

3. Dosalyanov D.B. (2014). Saktandyr narygyn retteu: theoriesi, adistemesi, tazhiribesi [Regulation of the insurance market: theory, methodology, practice]. Philosophy Doctor (PhD) Gylymi Drezhesin alu Ushin Dayyndalghan dissertation/ - Almaty. [Elektrondıq resurs] - Kiru rejimi: <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder14360/> [in Kazakh].

4. Mayanlayeva G.I. (2008). Strakhovoy rynek Respubliki Kazakhstan: teoriya, praktika i imperativy razvitiya [Insurance market of the Republic of Kazakhstan: theory, practice and development imperatives]. Avtoreferat dissertatsii na soiskaniye uchenoy stepeni doktora ekonomicheskikh nauk po spetsial'nosti - 08.00.10 «Finansy, denezhnoye obrashcheniye i kredit» / – «Finance, money circulation and credit». «Әрекет-Print»/ - Almaty. [Elektrondıq resurs] - Kiru rejimi: <http://geum.ru/next/art-393826.php> [in Russian].

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СТРАХОВОГО РЫНКА

Р.С. ЯКУДИНА*, М.К. ШАКИБАЕВ

Актыбинский региональный университет имени К.Жубанова, Актобе, Казахстан

* e-mail: raihosh@mail.ru

Аннотация. В статье описывается текущее состояние страхового рынка Республики Казахстан. Изучено влияние страхового сектора на макроэкономические показатели, получение страховых премий. Также проведен анализ доли страховых взносов по обязательному, добровольному личному и добровольному имущественному страхованию, структуре страховых выплат. Значительная часть проблем в страховых зонах возникает из-за совершенствования законодательных актов о страховой и перестраховочной деятельности. В частности, отдельные положения гражданского законодательства требуют внесения изменений и дополнений с учетом развития системы страхования жизни, накопительных видов и аннуитетов.

В результате проведенного анализа были сделаны следующие выводы: среди стран СНГ страховой рынок Казахстана является наиболее развитым; в последние годы в республике наблюдается устойчивая тенденция роста всех показателей рынка, однако по объему все равно уступает банковскому сектору. Вместе с тем, были выявлены наиболее распространенные на страховом рынке Казахстана проблемы: недооценка инвестиционного потенциала отрасли; высокие ограничения в размещении резервов; нехватка высококвалифицированных специалистов; низкий уровень страховой культуры населения; небольшой спектр страховых программ, продуктов, необходимых населению; недостаточный уровень защиты страхового бизнеса со стороны государства.

Ключевые слова: страхование, перестрахование, выручка, брокер, проценты, актуарий, страховой рынок.

INSURANCE MARKET DEVELOPMENT TRENDS

R.S. YAKUDINA*, M.K. SHAKIBAYEV

K. Zhubanov Aktobe regional university, Aktobe, Kazakhstan

*e-mail: raihosh@mail.ru

Annotation. This article describes the current situation of insurance market of the Republic of Kazakhstan. The influence of insurance sector on macroeconomic indicators and the receipt of insurance premiums is studied. The analysis of the share of insurance premiums for compulsory, voluntary personal and voluntary property insurance, the structure of insurance payments is also carried out.

The result of the analysis the following conclusions: among the CIS countries, Kazakhstan insurance market is the most developed in recent years have seen a steady growth in all indicators of the market, but the volume is still inferior to the banking sector. At the same time, the most common problems in the insurance market of Kazakhstan were identified: underestimation of the investment potential of the industry; high restrictions in the allocation of reserves; lack of highly qualified specialists; low level of insurance culture of the population; a small range of insurance programs and products needed by the population; an insufficient level of protection of the insurance business by the state.

Key words: insurance, reinsurance, revenue, broker, interest, actuary, insurance market.